

olyan fahangon, amelyből sem panasz, sem fölényes gúny nem volt kiérezhető. — Államellenes kijelentés, titkos szervezkedés a hatalom megdöntésére, kémkedés és hazaárulás.

— Bocsánat a zavarásért! — lépett be hozzájuk a főfegyőr, és miután mind a kettőjüket alaposan bepermetezte olcsó pacsulival, rájuk szólt: — Tessék kilépni az örök elé!

És ők megindultak egyformán kopogó léptekkel a hosszú folyosón.

HERCEG JÁNOS ÉS B. SZABÓ GYÖRGY LEVELEZÉSÉBŐL

Korcsula, 1955. okt. 29-én

Kedves Jánosom!

(...)

Leveled számomra egy roppant tanulságot is közölt: itt a kedélyek a felső barkekben annyira ziláltak, egészségtelenek, itt akkora a személyi versengés (...), hogy az ember, mint én, aki megpróbált valamilyen egyensúlyt teremteni és nem táborokat, hanem mindig az ügyet nézte, azt tartom szem előtt — előbb-utóbb mégiscsak *bűnbak lesz*.

Nekem pedig semmiféle ambícióm erre a szerepre nincs, nem szeretnék Bolond Miska és Gyürkőzz János se lenni. Nincs semmi kedvem ahhoz sem, hogy az egészet cinikusan nézzem (bár a te cinizmusodat megértem), s talán egzisztenciális okokból feladjam az álláspontomat. Ha itt elvi kérdésről, elhajlásról, miegymásról van szó, akkor annak megvan a módja, hogy tisztázzuk, ha személyi versengésről, akkor intézzék el egymás között azok, akiket illet.

Még nem döntöttem, de egyre többet foglalkoztat az a gondolat, hogy végül is *csak* tanár leszek. Ez az egyetlen terület, ahol még úgy-ahogy a magam ura-gazdája vagyok. Festő már aligha leszek. Pedig ma is, változatlanul, ez a pálya érdekel legjobban, ez foglalkoztat legtöbbit: a világot mégiscsak festőként szemlélem. De hagyjuk ezt! Ennek a kivonulásnak, visszavonulásnak a haditerve most érik bennem és Korcsula kissé távol van az egész harcmezőtől.

Vannak dolgok, amik bosszantják az embert. Nem személyes sérelemről van szó, előrebocsátom, mert az emberek hajlandóak annak tekinteni nálam az egyetem magyar katedrájának az ügyét. Második éve áll fenn ez az intézmény, mely fennállását, létezését azzal is indokolta, hogy szükség van kisebbségi, magyar katedrára! És két éve, nem, tizenkét éve sem történt, hogy magyar, magas képzettségű szakkáderről gondoskodja-

nak megfelelő és méltó formában. Nincs képzett nyelvészünk, irodalomtörténészünk, néprajzosunk, a tudományos kutatás nem folyik, értékeink pusztulnak. Évek óta „ugatom” — képezzünk embereket, ösztöndíj, támogatás formájában küldjük belföldi, külföldi egyetemre. A kezem alatt nevelkedett fel egy sor értékes, tehetséges ember, csináljunk már valamit. Az eredmény? (...)

Beüt a „normalizáció” — s ezen a téren még két lépést sem tettünk. Pedig a problémák olyanok, hogy azokat „exportált” emberekkel nem tudjuk megoldani, azokhoz itt élők, Jugoszláviában létező emberekre van szükség, akik a két nép múltját és jelenét bátran mérik fel és akik felszámolják a legendákat. Megboldogult Bajza József óta alig-alig foglalkozott valaki is ezekkel a kérdésekkel.

Nem akarok apostol-szerepet játszani, nem is akartam. F. beszélt a nyáron arról, hogy számíthatok a meghívásra. Noha nem vettem halálos komolyan, mert sejtettem, hogy lesz ellenállás — még ma sem tudom, hogy miért nem történt meg. (...) Füttyülök a katedrára, egy gonddal kevesebb, megélek nélküle is — de miért ilyen bánásmód? (...) Kultúrában, irodalomban, művészetben. Mi valóban Olcsó Jánosok lettünk? Sehoh az országban ez már nem divat, csak nálunk. S meddig?

Tehát: nem a meghívás elmaradása bosszant, hanem ez a felelőtlen bánásmód velünk, akik mégiscsak tettünk már valamit ezen a tájon! És bosszant az egyetemi katedra és a tudományos káder biztosítása iránti közömbösség! (...)

Most látom, hogy hat keserű oldalt írtam tele, még hozzá ezzel az én macskaköröm-szerű ákombákomjaival. Jobb az írógép, de szándékosan otthon felejtettem.

Nyolcadikán indulok haza. 10-ike után már otthon találsz. Nagyon szeretnék Veled még személyesen is tisztázni egyet-mást. Ezúttal ennyit.

Feleségednek kézcsók, Téged a régi barátsággal ölel

Gyurka

Sombor, 1955. XII. 19.

Kedves öregem!

Miután a holnapi irodalmi tanács ülésére nem megyek el, most már igazán esedékes ez a levél. Először is arra kérnélek, csinálj valamit a Híd tanáccsal. Nektek kell összehívni, mert én igazán nem tudhatom, mikor felel meg az időpont, mikor vagytok ilyen célokra szabadok. Múltkoriban megkértelek, hogy írdál valamit Acs Jósikáról. Mit határoztál? Számíthatok-e hamarosan kéziratodra? Milán is bogázik, hogy semmi hír a vásárlásról, jöllerhet megígértétek neki. Képei szanaszét vannak, senki se küldi vissza őket, még az ifjúsági tribünben sem mozgatja senki a fülebotját. Az öregnél fogytán a pénz, Emma betegsége sokat visz el a háztól. Tebened bízok elejétől fogva. Mondjam, hogy én is?

A Dolgozóknak még mindig nem csináltam semmit, de remélem hamarosan arra is sor kerül. Befejezted-e már az utószót? Nem érdekelt fél kérdésem, hanem csak úgy mint jóbarát. Gondolom azért nem volt nagyon nehéz a dolgod.

Ha nem bírnál sürgősen válaszolni, akkor hívjál fel valamelyik délután az én költségemre egész bátran, mert most már a Híd számláján megy.

Azért írok szokásomtól eltérően ilyen röviden, mert tapasztalatból tudom, hogy a hosszú levelek megijeszítik az embert, aztán csak halogatja a válaszadást. Sokszor ölel öreg barátod:

János

Sombor, 1956. I. 13.

Kedves Gyurkám!

Igazad van, mi már csak levélben tudjuk kibeszélgetni magunkat. Az ilyen rövid találkozások, mint a múltkori, arra igen jók, hogy pompás ebédet egyen az ember, de a gasztronómiai élvezeteken túl alig marad kedve és ideje mással is törődni.

Pedig hát én legutóbb holmi véd és dacszövetséget ajánlottam fel. Neked a mind fojtogatóbbá váló dilettantizmus és a primitívség száz és száz formában kiütkező gyerekbetegsége ellen. Mert akármilyen nyomorult szerep ez az enyém most, bárhogy lemosolygom is néha az akarnokok sireserehadát, valahonnan mélyről mégis egy felelősségre és kötelességre figyelmeztető hang szólal meg minduntalan. Hiába szeretnék, nem tudok cinikus lenni, ha erről a kis nyüzsgésről van szó, amit irodalmi mozgalomnak és szellemi életnek szeretnénk nevezni.

De hogyan teremtsünk jobb helyzetet, hogyan próbáljunk egészségesebb medret találni a föl-föl fakadó vadvizeknek, amikor a Hídon kívül már néhány lapnak megvan a maga minden irodalmi igényt figyelmen kívül hagyó politikája, úgyhogy már nemcsak a régi és polgárjogot nyert dilettánsokkal kell együttthaladni, hanem a folytonosan szaporodó új műkedvelőkkel is, akik a mindenességtől sem riadnak vissza, csakhogy nyomdafestékhez jussanak. Egy fiatal költő, aki mérföldes tanulmányokat ír azzal fenyegetett meg, hogy éhen hal, ha nem adok helyet írásainak. A kis (...) hamis tanúkkal akarja igazolni írói elhivatottságát, sőt kritikusai illetékességét is. (...) egyforma szakavatottságot mutató fölényrel ír a világ minden szellemi megnyilatkozásán, (...) pedig fenntartás nélkül dicséri agyon azt a rossszútra tévedt szabósegédet. Hát hol van itt egy csöppnyi idealizmus vagy becsületes igény önmagukkal szemben ezeknél a fiataloknál? Boldog úrfi koromban ezt én kényszerből csináltam a redakciók taposómalmában, ma azonban erre igazán nem lenne szükség. S ami a legkétségbeejtőbb (...) a maguk rossz kritikai attitűdjével mégiscsak hangulatot képesek teremteni s a nyomtatott szó erejével mégis helyeket

jelölnek ki, szerepeket osztogatnak s egész helyzetünkről mondanak nyegle véleményeket.

Pedig ahogy az események fejlődnek, igen valószínű, hogy év múlva vagy még előbb már semmi se fog elválasztani bennünket más magyar nyelvterületek irodalmi és szellemi életéből. Hagyhatjuk-e a dilettantizmusnak ezt a felelőtlen tobzódását továbbra is élni és virulni, ha mindjárt figyelmen kívül hagyjuk is saját egyéni undorunkat tőle?

Mert valami mégiscsak el kell hogy válasszon bennünket a más magyar nyelvterületek irodalmi közösségeitől. Ehhez azonban tudatosabban kell tenni a térhöz és időhöz való kötöttség s nem második harmadkézből kapott lelkesedéssel elájulni a nagyvilág irodalmi és művészi eseményeivel kapcsolatban.

Ahhoz, hogy egy kis rendet teremtsünk ebben a szellemi dzsungelben nélkülözhetetlen egy olyanforma kiállítás, mint amiről Te beszéltél. Tollhegyre kell szűrni minden csodabogarat, ami szemünk elé kerül. Te annyi mindent jegyeztél fel, hogy hónapokig nem fogynál ki a témából. S naponta új és újabb tüneteivel találkozhatsz e nyelvi abszurdumoknak, az irodalom meggyalázásának s a primitivizmus betegségének. Mindez egy pimaszul fölényes, világfiasan pökhendi magatartásban.

Mondtam, már, öregem, hogy enélkül el se tudom képzelni a Hídat. A Nyugat Arkádiája egészen komoly és gyakran súlyos következményekkel járó cenzúra volt. Ott kicsit nagyobb legények fejről tépték le a babérszorút pár szóval, egy-egy vesébe szűrő megjegyzéssel. S ez a rovat annyira hozzátartozott ahhoz a színvonalhoz, amit a Nyugat jelentett megszünt harciassága után is a magyar életben. Igazán nem a magunk elégtételét kell keresnünk abban, ha szükségszerűen az orrára koccintunk az olyanoknak, aki zavartalanul csinálja azt amihez nem ért s tehetőségtelenség vadságában merészen vág neki a Parnasszusnak. Parnasszus alatt persze egy egészen bizonytalan konturu rakást értek csupán, amelyből penetráns illatok szállnak. Szóval nem magunk miatt, nem a kellemetlen szomszédságot megszüntető szándékból, de a jövőre gondolva kell kicsavarnunk az illetéktelenek kezéből az író tollat, amelyet gyakran taglóként, gyakran meg füstölőként használok. Meg kell tanítani az embereket hogy mire való az író toll.

Az idősebbekkel már nehezebb lesz megbírkózni. Azok rendszerint kiküzdöttek már maguknak valami biztos helyet s kihúzni alóluk a széket csak nem lehet. Egy (...) azonban nekem már nem fog novellát küldeni és hiszem hogy (...) is sikerült rászorítani egyrészt írói múltjának revíziójára, másrészt ennek a fölöttébb érdekes múlt munkásmozgalmi föltárására. Vannak még persze szépszámmal, akikkel sok dolga lehetne a kritikának, dehát hol vagyunk mi még attól, hogy egészen komoly és tiszta irodalmi igényeket támaszthatnánk!

S azt hiszem nem általános szempontokat hangoztató cikkekre, nem egy-egy könyv kritikai ismertetésére van szükség ebben az esetben, mint

inkább a tett színhelyén lecsapni a bestiára éber szemmel nézni mindent ami hamis és rossz megnyilatkozását szellemi életünknek s preventive intézni. Ezt a fontos, előre fel se mérhető nagy jelentőségű szerepet kellene vállalnod abban az új rovatban, amely egészen határozott formában jelentene állásfoglalást a Híd részéről.

Tudom, nyitott kapukat döngöttek, s csak idő kérdése már, hogy tervedet meg is valósíthatod. Én azonban erősen számítok Rád s bízom benne, hogy a szükséges időt is megtalálod hozzá.

Múltkoriban az írói megbecsülés elvét sürgetve megemlítetted például a Magyar Szónál uralkodó furcsa kategorizálási szempontokat. (...) tökéletesen meg vagyok elégedve a kapott honoráriummal függetlenül attól, hogy egy (...-vel) kerülök egy listára és számoszlopba. Csak érdekességként említem meg hát, hogy még a múltkor egy kis írásomért négy ezer dinárt fizettek, az újévi számban közölt részletet már csupán 2.400,— dinárral honorálták. Nem anyagilag érzem megrövidítve magam, csupán azt kérdezem, talán nem egészen szerénytelenül, hogy milyen címen és jögon változtatja napilapunk magas kritikai fóruma az értékmegállapítást? Mert hiszen akárhogy vesszük is, egy írásnak vagy egy írónak a megbecsülése egyelőre mindig csupán pénzben fejezhető ki.

A Dolgozókkal megszakítottam a kapcsolatot. Nem gögből, nem okatlan sértődékenységből, de talán egy önmagamnak tartozó betyárbecsületből. A régi viszonyt nem én fogom felújítani, arról biztosítalak. Én ott egy új műfajt csináltam magamnak s azóta volt alkalmam látni, hogy nemcsak egy-két különben tehetséges fiatal húzta magára ezt az inget, amelyből még az én testemnek párája gőzölgött, hanem amint figyelemztettek, még a velem egyívású (...) is. Az ilyesminek tulajdonképpen örömmel kellene eltöltenie az embert. Hát mégse talál süket fülekre a szó, bárhogy ragadják ki. Mivel azonban sajnálnám félúton abbahagyni ezt a sorozatot, már arra gondoltam, hogy egy kisebb-fajta könyvet készítek elő, persze rajzaiddal együtt, most már csak az a kérdés, volna-e rá kiadó?

Kicsit furcsa talán, hogy állandó incidensekkel teli szellemi ügyek után a magam dolgaival hozakodom elő, de a Híd szerkesztésével nem vonultam önfeláldozó szerzetesi magányba, és nem mondtam le arról, hogy magam is csak író volnék...

S bár azt hiszem, vasárnap találkozunk, mégis megírom ezt a levelet, mert félek, hogy sem a hely sem az idő nem kedvez majd a beszélgetésnek. Ha viszont már így levélben átbeszéltük a dolgokat, akkor talán majd találunk egy alkalmas zugot s jó negyedórát, hogy röviden megállapodhassunk az egyes kérdésekben. Sejtethed, hogy nem szívesen megyek ama irodalmi céhülésre, de Zsófinak tartozom egy születésnap ebéddel, amit majd a Majestiben fogunk elkölteni, hiszen egy komoly egyetemi polgárnak már mégis csak illik megismerkedni az olyan hellyel,

mint amilyen a Majestic. Ha nem mégysz el sógornődhöz, gyere el Te is, hiszen mégiscsak az az egyetlen hely, ahol tiszták az abroszok és a pincér nem küldi melegebb éghajlat alá az embert.

A viszontlátásig szeretettel ölel öreg barátod:

Novisád, 1956. febr. 25.

Kedves Jánosom!

Ma kaptam kézhez küldeményedet. Köszönöm — már itt-ott beleolvastam és ízlik. Ma szombat — és kéziratot nem küldtem. Nem is tudom küldök-e valaha... Valóságos írásiszony fogott el — annyi itt a baj, annyi itt a probléma, annyi itt az ízléstelenség, hogy minden lelkesedésem oda. Igaz a pecegödörtisztítás is foglalkozás, igaz az is, hogy nem finnyás embereknek találták fel és nem is tartom magam annak. De talán később, talán akkor, ha úgy érzem majd, hogy nagyon a torkomra forr — a hallgatás. Ácsot megcsinálom. Vasárnap jártam nála. Megnéztem a képeit és azt hiszem nagyon megérdemli, hogy foglalkozunk vele. Festeni tud, egy igen érdekes periódusához jutott el — főleg ezzel az újabb fázisával szeretnék foglalkozni — s ez a periódusa sok mindent felfed, megmagyaráz az előbbi korszakából. Azt hiszem, talán március közepéig elkészülhetnek a tanulmányai.

Megéri, hogy a Most-ban is foglalkozunk vele és reprodukciókat hozzunk.

(...)

Belebújtam egy nagy szakmunka cédulahalmazába — vagy hat évig ezt szeretném csinálni — a délszláv—magyar kapcsolatok fejlődéstörténetét és ennek az anyagnak (irodalmi, publicisztika, tudomány, művészet) teljes bibliográfiáját szeretném elkészíteni 1789—1960-ig. Két hónapja dolgozom ezen — eddig 3000 cédulám és számtalan ötletem van. Ha egyszer időd is lesz — és „testőröd” hajlandó lesz bennünket magunkra hagyni egy fél órára — nagyon szeretnék Veled egyről-másról tanácskozni ezzel a munkámmal kapcsolatban.

Ez az egyetlen olyan munka, amelyhez kedvet is érzek. Mindent, amit csinálók — mellékes és csak arra szolgál, hogy ezt a munkámat zavartalanul készíthessem. Egy kicsit életműnek szánom — talán lesz 4—6 kötet, is mire a végére jutok. Magyar—szerb nyelven szeretném kiadni. Úgy mellékesen kicédulázom majd a teljes magyar sajtóanyagot a felszabadulás óta és összeállítom az itteni lapok teljes katalógusát, az írók teljes bibliográfiáját stb., stb. Azt hiszem, hogy nem végzek haszontalan munkát — kicsit tanáros ez a munka, de én már ebből nem gyógyulok ki. Katedra nélkül és papírok nélkül is lehet *tudományt* adni!

S nem is olyan vígaszfélének szántam ezt a munkát! De az ember hazszála az égnek áll, ha arra gondol, hogy két egymás mellett élő nép mennyire nem ismeri egymást, mennyi legenda, mítosz, romantikus masz-

lag, sovinizmus és egyéb kering, él, hat, alakít ma is! Nincs teljes Petőfi — Ady — József Attila — szerb nyelven! Nincs Krlezsa magyarul! De bezzeg van Zilahy, lesz Molnár Ferenc, Harsányi Zsolt és Vasszary! De nincs Justh, Tolnai, Krúdy, Babits, Illyés, Reményik, Radnóti, Déry — és mennyi minden nincs! És a publicisztika! A tudomány! A képzőművészet! (Emlékezz csak vissza szeretett barátunkra, aki Milánra támadt!) Mit tudnak rólunk a jobbak és mit tud odaát (...) a magyar értelmiség arról, ami érték a délszláv kultúrában? A középkori freskóról, a bogumil emlékeken át Dalmáciáig, Janus Pannoniusig, Ignjatoviczig, Nusiczig, Sztjerijáig, sőt Veljkóig, Davicsóig, Konyovicsig és Lubardáig — mi az, amit megismertek? Milyen irtózatosan kevés az is, amit az ügybuzgó, „seftelő”, a szerb—magyar együttélés minden fázisát végigcsináló, „mártírrá” lett Csuka tett! Pedig csinált szegény feje minden (...)!

„Magad uram, ha szolgád nincs!” — s én hozzáfogtam.

Szóval, öreg barátom, egyszer majd talán lesz kézirat is a Híd számára. Én nagyon szaporátlan író vagyok — rossz munkatárs, hallgató ember. Tanár.

Kézcsókom és ölellek

Gyurka

Leveledre majd utólag válaszolok!

A LEVELEZŐ SZERKESZTŐ

A Híd fél évszázados történetében nyilván nem volt még egy olyan szerkesztője, aki annyit levelezett volna, mint Herceg János. Noha mindössze két és fél évig, 1955 elejétől 57 derekáig állt a folyóirat élén, — a pedánsan begyűjtött beérkező és „kimenő” levelek száma többszázra tehető. Ez érthető is, hiszen Herceg János volt az egyedüli Híd-szerkesztő, aki a lap megjelenése helyétől távol, Zomborban és még inkább batinai szőlőskerti házában szerkesztette a folyóiratot, s levélben tartotta a kapcsolatot író társaival. B. Szabó, Sinkó, Szirmai, Debreczeni, Csuka, Hanygya, az akkori fiatalok közül pedig Bori, Major, Fehér Ferenc és Tomán László leveleit őrizi e dosszié.

Nem szándékunk visszaélni Herceg János készségével, hogy a Hídről készülő átfogóbb íráshoz rendelkezésünkre bocsátotta e leveleket; de úgy érezzük jobban nem is jellemezhetnénk egykori szerkesztőnk gondjait, szerkesztéspolitikai célkitűzéseit, mint ő maga teszi ezekben a ma már minden bizonnyal irodalomtörténeti jelentőséggel is bíró magánlevelekben. B. Szabóhoz intim baráti szálak fűzték és akkor, amikor ízelítőt akarunk adni ebből a levelezésből, nem találomra mutatjuk be Herceg János B. Szabóhoz és B. Szabó Herceghez írt néhány levelét.

A levelekben előforduló egyes neveket Herceg János kérésére pontoztuk ki.

B. Gy.